

"**dün**"den öğrendiklerinle
"**bugün**"ü yaşamak
"**yarın**"ları aydınlatır.

MANZUM DİNÎ-EDEBÎ TÜRLER METİN VE ŞERH

© 2025, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 489
Edebiyat: 267

ISBN 978-625-5905-99-4
Sertifika No: 52315

Baskı Tarihi: İstanbul, 2025

Editörler:
Kenan Mermer - Olcay Kocatürk

Redaktör:
Betül Elmacı Çetin

Yayın Yönetmeni:
İrfan Güngörür

Baskı Hazırlık:
DBY Ajans

Baskı/Cilt:
Birlik Baskı Ozalit San. Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika No: 52846)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)
Manzum Dinî-Edebî Türler Metin ve Şerh
Editörler: Kenan Mermer (Prof. Dr.), Olcay Kocatürk (Dr. Öğr. Üyesi)
İstanbul : DBY Yayınları, 2025.
618 s. ; 16,0 x 23,5 cm ___ (DBY Yayınları ; No. 489)
ISBN 978-625-5905-99-4
1. Edebiyat 2. Eski Türk Edebiyatı

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu - Fatih / İstanbul
Tel.: +90 212 526 98 06
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

EDEBİYAT

MANZUM DİNÎ-EDEBÎ TÜRLER

Metin ve Şerh

EDİTÖRLER
KENAN MERMER - OLCAY KOCATÜRK

KENAN MERMER, 1978 Kasım'ında İstanbul'da doğdu. Aslen Kastamonu'nun Araç İlçesi Akıncılar (Daprak) Köyü'ndendir. Ortaokulu Fatih'te İstanbul İmam Hatip'te; liseyi ise Üsküdar İmam Hatip Lisesi'nde okudu. Lisans eğitimini (2002) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde, yüksek lisansını (2004) ve doktorasını (2010) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü'nde (Türk-İslâm Edebiyatı) tamamladı. 2005-2011 seneleri arasında farklı liselerde öğretmen olarak görevde bulundu. Ekim 2011 itibarıyla Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk-İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yrd. Doç. Dr. olarak başladığı görevine 2024'den beri Profesör olarak devam etmektedir. Ayrıca 2025 yılı itibarıyla Anadolu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde lisansını tamamlamıştır. 2014 yılında Bap projesi kapsamında Kazvin İmam Humeyni Dil Enstitüsü'nde ve 2015'te Tahran Dehkhoda Lexicon Institute'de üçer aylık periyotlarla çalışmalarda bulunmuştur. Yayımlanmış telifleri, ulusal ve uluslararası makale ve tebliğleri, İngilizce makale çevirileri vardır. Farklı seviyelerde olmakla birlikte, İngilizce, Farsça ve Arapça hakkında malumat sahibidir. Evlidir; Kerem Ali, İbrahim ve Alparslan isminde üç oğlu vardır. **Yayımlanmış bazı makaleleri şöyledir: 1.** Mermer, K. (2022). Kurucu bir metin olarak Mevlid'in(Vesīletu'n-Necāt) kaynakları bakımından değerlendirilmesi, estetik değeri ve yeniden üretilebilirliği. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 63,* 247-273. **2.** Mermer, K. (2021). Mesnevî'de geçen darb-ı mesellerin Türk atasözleriyle benzerliklerine bir bakış. *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS), 6,* 40-65. **3.** Mermer, K. (2021). Nuhbetü'l-Āsār ve Gül-deste-i Riyāz-ı İrfān'a göre ölüm estetiği. *Bilimname*, (44), 389-423. Mermer, K. (2023). **4.** Bir zamirin içinden doğan dünya: Nûr-ı Muhammedî kavramının edebiyata sirayetine bir bakış. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 31/31, 460-476. **Yayımlanan kitaplarının bazıları şunlardır: 1.** Mermer, K. (2014). *Tanzimattan Cumhuriyet'e değişen metafizik ve edebiyat- Abdülhak Hâmid örneği*. İz Yayıncılık: İstanbul. **2.** Mermer, K. (2018). *Klasik şerh geleneğinde üslûp -Kasîde-i Bürde örneği*. İz Yayıncılık: İstanbul. **3.** Mermer, K. (2024). *Tasavvuf Edebiyatı -İsimler, Kavramlar ve İlişkiler Ağına Metodik Bir Yaklaşım (9-13. yüzyıllar)*. Bursa Akademi Yayınları: Bursa.

OLCAY KOCATÜRK, İlmî çalışmalarını Osmanlı Türkçesi ve Edebiyatı ekseninde yürütmektedir. 2013 yılında Uludağ Üniversitesi'nde başlayan akademik yolculuğunun şu anki durağı Selçuk Üniversitesi'dir. Daha önce, çeşitli üniversite ve bölümlerdeki lisans eğitimini yarıda bırakıp en son girdiği Uludağ Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 2009'da mezun olmuş, onu izleyen dört yıl boyunca Millî Eğitim Bakanlığına bağlı resmî ve özel kurumlarda öğretmenlik yapmıştır. Bunlar yazarın 1983 yılında hayat yoluna koyulmasından sonra olmuştur.

İçindekiler

Ön Söz Yerine..... 9
Editörler

BİRİNCİ BÖLÜM
CENAB-I HAK İLE İLGİLİ EDEBÎ TÜRLER

1.1. Tevhîd.....15
Kenan Mermer
1.1.1. Âşık Ali Paşa b. Muhlis Paşa b. Baba İlyas-ı Horasanî -Âşık Paşa-yı Velî- (ö. 1332).....18
1.1.2. Mehmed Hamdullâh -Hamdî Çelebi- (ö. 1503).....32
1.1.3. Mehmed b. Süleymân -Fuzûlî- (ö. 1556).....46

1.2. Münâcât.....67
Olcay Kocatürk
1.2.1. Fuzûlî -Mehmed b. Süleymân el-Bağdâdî- (ö. 1556).....69
1.2.2. Ali Şîr Nevâyî (ö. 1501).....79
1.2.3. Adlî -Sultan İkinci Bayezid- (ö. 1512).....87

1.3. Esmâ-i Hüsnâ.....97
Ali Yılmaz
1.3.1. İbn Îsâ-yı Saruhânî.....103
1.3.2. Hamdî Efendi.....111
1.3.3. İbrâhîm Cûdî.....117

İKİNCİ BÖLÜM
HZ. PEYGAMBER'LE İLGİLİ EDEBÎ TÜRLER

2.1. Na't.....125
Murat Ak
2.1.1. Yunus Emre.....130
2.1.2. Niyâzî-i Mısrî.....136
2.1.3. Şeref Hanım.....143

2.2. Mevlid.....155
Alim Yıldız
2.2.1. Süleyman Çelebi (ö. 1421-22).....158
2.2.2. Şemseddin Sivâsî (ö. 1597).....170
2.2.3. Tâhir Nâdî (ö. 1952).....180

2.3. Hilye-i Nebî.....189
Zülfikar Güngör
2.3.1. Şerîfî (ö. 1332).....194
2.3.2. Hâkānî Mehmed Bey- (ö. 1606).....202

2.4. Esmâ-i Nebî.....209
Kübra Ceylan
2.4.1. Hasîb-i Üsküdârî (ö. 1786).....211
2.4.2. Vecîhîzâde İsmail Sadık Kemal (ö. 1892).....221
2.4.3. İsmâîl Gürûnî (ö. 1848).....231

2.5. Siyer-i Nebî / Sîretü'n-Nebî.....241
Reyhan Çorak
2.5.1. Yazıcıoğlu Mehmed (ö. 1451).....244
2.5.2. Muhammed Veli (15.yy).....251
2.5.3. Amasyalı Münîrî (ö. 1521?).....256

2.6. Kırk Hadis.....265
İdris Söylemez
2.6.1. Feyzî-i Kefevî (ö. 1614).....269
2.6.2. Nâbî (ö. 1712).....279
2.6.3. Hasan b. Mûsâ (ö. ?).....287

2.7. Mi'râciyye.....293
Reyhan Keleş
2.7.1. Mehmed b. Süleymân -Fuzûlî- (ö. 1556).....297

2.8. Şefaatnâme 315
Meliha Yıldıran Sarıkaya
2.8.1. Ömeroğlu (14. yüzyıl?) 319
2.8.2. Pîr Muhyiddin Muhammed b. Abdurrahmân (16. yüzyıl) 327

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DİĞER DİNÎ-EDEBÎ TÜRLER

3.1. Kur'ân Tercümesi 341
Rıdvan Çetin
3.1.1. İsmâil Sâdık Kemâl Paşa (ö. 3 Eylül 1892) 344
3.1.2. Livâyî -Hızır- (ö. 1566-67) 352

3.2. Vahdetnâme 361
Mehmet Şamil Baş
3.2.1. Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi - (ö. 1655) 363
3.2.2. Aşkî Mustafa Efendi – (ö. 1871-1877) 374

3.3. Nasîhatnâme/Pendnâme 391
Melek Dikmen
3.3.1. Harputlu Ömer Naîmî Efendi (ö. 1882) 394
3.3.2. Sünbülzâde Vehbî'nin Luṭfiyyesi 407

3.4. Fütüvvetnâme 417
Muhammet Akif Tiyek
3.4.1. Şeyh Eşref b. Ahmed (ö. ?) 420
3.4.2. Esrâr Dede (ö. 1797) 428
3.4.3. Şeyh Ahî Dâʿî-yi Tarsûsî (ö. 15. yüzyıl?) 434

3.5. Menâkıbnâme 441
Nazım Taşan
3.5.1. Lokmânî Dede (ö. 1519) 443
3.5.2. İsmâil Sâdık Kemâl (ö. 1892) 454

3.6. Kısas-ı Enbiyâ 461
Bünyamin Ayçiçeği
3.6.1. Hindî Mahmud'un (ö. 987/ 1579'dan sonra?) *Ḳışaṣ-ı Enbiyāʾ* Adlı Eserinin Hz. Musa Kıssası Bölümünden 463
3.6.2. Manastırlı Mehmed Rıfat'ın (ö. 1325/1907) *Tuḥfetü'l-İslām* Adlı Eserinden Yūnus ʿAleyhi's-selām 471
3.6.3. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 3786 Numarada Kayıtlı Müellifi Bilinmeyen Manzum Bir *Ḳışaṣ-ı Enbiyā*'dan Hz. Salih Kıssası 479

3.7. Ahvâl-i Kıyâmet (Ahvâl-i Mevt ve Ahvâl-i Kubûr).....485
Necdet Şengün
3.7.1. Mehmed Şerîf Efendi (1130-1204 / 1718-1790).....487
3.7.2. İbrahim b. Mahmûd Lârendevî.....494
3.7.3. Helvacıoğlu Sâdıkî (ö. 1135 / 1722).....499

3.8. Ramazâniyye.....509
Raşit Çavuşoğlu
3.8.1. Hacı Ömer Lutfî (ö. 1928): Ramazâniyye.....512
3.8.2. Enderunlu Fâzıl (ö. 1810): Ramazâniyye.....525
3.8.3. İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1725): Ramazâniyye.....536

3.9. Regâibiyye.....545
Mehmet Akkuş - Cihat Ekiz
3.9.1. Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî (ö. 1197/1782).....549
3.9.2. Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî, Salâhî (ö. 1197/1782).....557
3.9.3. Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi (ö. 1900).....560

3.10. Şathiyye.....565
Rabia Doğru
3.10.1. Yunus Emre (ö. 720/1320).....568
3.10.2. Niyâzî-i Mısrî (ö. 1694).....583

3.11. Maktel.....591
Sibel Özil Erdağı
3.11.1. Yûsuf-ı Meddâh (ö. ?).....593
3.11.2. Hacı Nûreddin Efendi (ö. ?).....603
3.11.3. Lâmiî Çelebi (ö. 1532).....609

Ön Söz Yerine

Maksada ve Üsluba Dair

Bir milleti götürüp yerine *başka bir millet* ihdas eden İslam, kadim Türk edebiyatının da mihverini değiştirmiş, deyim yerindeyse Maniheist ve Budist köklerini budayarak tevhit arsasına elif-misal yeni bir fidan aşılamıştır. Hafıza, kanlı canlı varlığıyla hayatın akışını kavramayı sağlayan, eskiyi biriktiren ve yeniye ilham veren yönüyle, insan tekini diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden biridir. İnsanlar gibi milletlerin de hafızası olur. Kadim milletlerin kadim hafızaları, dolayısıyla söylenecek sözleri, darb-ı meselleri, ima ve ironi içeren deyim niteliğinde ifadeleri vardır. Türk milletinin dili ve edebiyatı kudema sınıfındandır. Dil âlimlerinin kahir ekseriyeti tarafından *yaşayan* en eski dil kabul edilen Türk lisanı, İslam'ın getirdiği metafizik değerler manzumesiyle kaynaştığı andan itibaren yalnızca kadim değil; çok boyutlu ve zengin olma özelliğini de kazanmaya başlamıştır. İş Osmanlı Türkçesi ve bir bakıma Osmanlı sahasında üretilen edebiyata geldiğinde karşımızda kendi gibi kadim dillerle yoğrulmuş, evrilmiş, genişlemiş ve derinleşmiş bir lisan ve edebiyat buluruz. Elsine-i selâse (Türkçe-Arapça-Farsça) tabir edilen dil evreninin çemberinde, Anadolu Türkü'nün dili çok büyük bir anlatım gücüne ulaşmış ve çok yüksek bir sanat ufkuna uzanmıştır.

Din ile edebiyat yalnızca İslam diniyle Türk edebiyatı arasındaki bir kaynaşmanın tarihini berkitmez. Esasen bütün sanatların kökeninde öteye, ufka, metafizik sahaya doğru bir açımlanma ve taklit (mimésis) olduğu göz önünde bulundurulursa bunların aynı gömlekten çıkan iki baş oldukları anlaşılır. Sözün özü, dinsiz bir edebiyat ve hatta sanat söz konusu değildir. Türklerin İslamlaşma sonrası üretmiş oldukları edebiyat, büyük usta Balasagunlu Yusuf'un *Kutadgu Bilig*'inden Sezai Karakoç'un *Hızırla Kırk Saat*'ine, İsmet Özel'in *Münâcât*'ına kadar çekebileceğimiz çizgide yürüyüşüne devam etmektedir. İlahiyat Fakülteleri bünyesinde yarım asra yaklaşan Türk-İslam Edebiyatı kürsüsü de bu hikâyenin bir tarafını temsil etmektedir. Hâlihazırda Osmanlı Türkçesi ve Türk-İslam Edebiyatı (İslami Türk Edebiyatı) başlıkları altında dersler işlenmekte,

mezkûr geleneğin devasa gövdesine bi-kudreti'n-nemle elif çekilmeye devam edilmektedir. Gördüğümüz kadarıyla dinî-edebî türler noktasında hem şairlerini/müelliflerini tanıtan, hem yazma eserlerden örneklerle çeviriyazılarını sunan hem de şerh ve lügatçeyle birlikte aktaran pek bir esere tesadüf edilmemiştir. Maksadımız Türk-İslam Edebiyatı, Klasik Türk Edebiyatı yahut Osmanlı Edebiyatı çeperinde işlenen dersler için dinî-edebî türleri tanıklı ve izahlı bir şekilde gösterebilmekle doğrudan ilintilidir.

A. Cevdet Paşa'nın "Usûl, esasa mukaddemdir." kurallaştırması dairesinde bizim kitabımızın da bağlı olduğu bir ana mantık ve birtakım kurallar dizisi söz konusudur. Öncelikle *Manzum Dinî-Edebî Türler (Metin ve Şerh)* isimli kitap çalışmamız, muhtevası esasınca bir sac ayağına oturtulmuştur. Bunlar, **I. Cenab-ı Hak'la İlgili Edebî Türler** (Tevhîd, Münâcât ve Esmâ-i Hüsnâ); **II. Hz. Peygamber'le İlgili Edebî Türler** (Na't, Mevlid, Hilye-i Nebî, Esmâ-i Nebî, Sîretü'n-Nebî, Kırk Hadis, Mi'râciyye, Şefaatnâme); **III. Diğer Dinî-Edebî Türler** (Kur'ân Tercümesi, Vahdetnâme, Nasîhatnâme/Pendnâme, Fütüvvetnâme, Menâkıbnâme, Kısas-ı Enbiyâ, Ahvâl-i Kıyâmet, Ramazâniyye, Regâibiyye, Şathiyye, Maktel). Bahsi geçen türler, kıymetli müelliflerimiz tarafından şu mantık dairesinde okuyucuya arz edilmiştir:

Öncelikle her bir türün tanıtımı için üç manzume -çok uzun olanlar hariç- seçilmiş, ilgili metinler belirli alt başlıklar hâlinde incelenmiştir. Genel itibarıyla yazmalardan seçilen metinler ilk elde Osmanlı Türkçesi ve Çeviriyazı şeklinde okuyucuya sunulmuş, metnin şairinin/müellifinin hayatı ve eserleri hülasa kabîlinden aktarılmıştır. Ardından bahse konu olan türün istişhad edildiği metnin nazım şekli ve kafiye türü incelenmiştir. Hususen kafiye bölümünde 'ilmü'l-kavâfî dairesine bağlı kalınarak eski usûl ve ıstılahlarla (kafiye-i mücerrede ve mürekkebe) değerlendirilmelerde bulunulmuştur. *Tevhîd* bölümünde kafiye ilmine dair izahat ve tablolar konularak daha en baştan okuyucuyu bu tarza hazırlamak ve bilgilendirmek gayreti gösterilmiştir. Son bölümde beyit beyit, bend bend ilerlenerek incelenen manzumenin şerhi yapılmış, iktibas edilen ayet ve hadisler dipnotlarında gösterilmiştir. Son noktada seçilen metinlerin içerisinde geçen eskicil/arkaik Türkçe kelimeler, Arapça, Farsça kelime ve terkipler, lügatçe kısmında anlamlarıyla birlikte verilmiştir.

Usûle dair şunları da aktarmak icap ediyor ki seçilen manzumelerde vezne muhalif durumlar, taktî' bağlamında aksayan yerler söz konusu olduğunda küçük bazı müdahaleler **< >** işaretleri arasında; daha büyük ve yeni bir kelime ekleme şeklinde yapılan tamirler ise **[ ]** işaretleri arasında gösterilmiştir. Eğer veznin aksaklığı manzumenin geneline yayılmış ise kelimeleri mahfuz tutmak noktasında kalınmıştır. Elbette bütün bunlar, neşirle meşgul olan vasattaki her okuyucunun karşılaşabileceği durumlardır. Kitabın hedef kitlesinin de bu durumların farkında olması ayrıca değerlidir. Zira söz konusu vaziyetlerin talebe-i vefâdârân için bir derinleşme fırsatı ve temrin sahası olduğu izahtan varestedir. Ortak bir çalışmanın ve geniş bir kadronun gayretiyle ortaya konan kitap çalışmamızda salt bir neşir gayesi güdülmemiş; dinî-edebî türün ya-

zarı, yazarın eserleri, metnin orijinali, çeviriyazısı, şerhi ve lügatçesiyle birlikte bütüncül bir kavrama için alan açılmaya çalışılmıştır.

Son söz kabîlinden bu kitabın ortaya çıkmasında değerli emekleri olan Dr. Betül Elmacı Çetin ile Dr. Nazım Taşan'a da müteşekkir olduğumuzu ifade etmeliyiz. Ayrıca kitabın yayımında bizimle iş birliği içinde olan DBY Yayınları'nı da İrfan Güngörür'ün şahsında teşekkürle anmalıyız.

Editörler
Kenan Mermer – Olcay Kocatürk
Âşıklar Tepesi, 05.05.2025

3.6. KISAS-I ENBİYÂ

Bünyamin Ayçiçeği

Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı ABD,
bunyamin.aycicegi@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6576-0786

Kısas-ı enbiyâ (kaṣaṣü'l-enbiyāʾ) ifadesi; rivayet, nakil, haber, hikâye anlamlarına gelen "kıssa" kelimesinin çoğulu kısas ve "nebî"nin çoğulu olan enbiyâ kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Peygamberlerin ve kavimlerinin başlarından geçen ibret verici hadiselerin aktarımları kısas-ı enbiyâların esas konusunu teşkil eder. Türk İslam edebiyatına ait hemen hemen her tür gibi kısas-ı enbiyâ türü de kaynağını Kur'ân'dan almaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli ibret verici kıssalara yer verilmiş, üçü ihtilaflı olmak üzere (Zülkarneyn, Lokman ve Üzeyir) yirmi sekiz peygamberin adı zikredilmiştir. Ayrıca isimleri ve kıssaları anlatılmayan daha birçok peygamberin bulunduğu Nisâ Suresi 4/164, Mü'min Suresi 40/78. ayetlerde ifade edilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in üçte birlik kısmının peygamberlerle ilgili kıssalara ayrılmasının başlıca sebebi insanlara ibretli hadiselerden hareketle ders vermek olsa gerektir. Bu kıssalarda genel olarak Allah'ın birliği, Allah'a itaat ve kulluk, Allah'ın rızasını kazanma, sabır, tevekkül, ahirete iman gibi konular işlenmektedir.

Cahiliye devrinde Arap kabileleri arasında kahramanlık hikâyelerinin anlatıldığı bilinmektedir. Bu hikâyelerde yiğitlik, cesaret, yakınlara yardım, putların özellikleri, birtakım dinî inançlar, geçmiş kavimler abartılı bir tarzda kıssacılar tarafından anlatılırdı. Kur'ân'da anlatılan birçok kıssa diğer semavi kitaplarda da bulunmakta, ilerleyen zamanlarda farklı medeniyetlerden intikal eden hikâyelerle kıssaların harmanlandığı görülmektedir. Tarihî süreç içerisinde kıssalar, farklı milletlerin kültürel ve dinî mirasından da etkilenmiş, bu kültürlerin efsane ve masallarından izler taşımaya, yer yer mahiyet değiştirmeye başlamıştır. Peygamber Efendimiz'den sonra kıssacılığı kendine meslek edinerek birtakım hurafeler ve israiliyat ile Kur'ân kıssalarını birleştirip anlatanlara karşı, İslam idarecileri ve âlimleri tarafından önlemler alındığı bilinmektedir.

Kısas-ı enbiyâ türünde kaleme alınmış ilk eserin Vehb b. Münebbih'e (ö. 110/728) ait olduğunu Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657) söylemektedir. Türün ilk örneklerini veren müelliflerin başında, *Kitâbu Bed'i'd-Dünyâ ve Kısasi'l-Enbiyâ* adlı eseriyle Kisâî (V/XI. asır) ve *Kitâbu Arâisi'l-Mecâlis fi Kısasi'l-Enbiyâ* adlı eseriyle Sa'lebî (ö. 427/1035) gelmektedir. Bu eserler Türkçedeki çoğu kısas-ı enbiyâya da kaynaklık etmiştir. Kütüphanelerimizde tam sayısı tespit edilemeyecek kadar kısas-ı enbiyâ konulu eser bulunmakta ve tespit edilenlerin de çoğu mensur niteliktedir. Eldeki bilgilerle ilk Türkçe mensur kısas-ı enbiyânın Nâsıruddîn b. Burhânüddîn Rabguzî'ye (ö. 710/1310'dan sonra) ait olduğu bilinmektedir. Harezm Türkçesiyle kaleme alınan eser, eski Türkçenin söz varlığı açısından da önem arz etmektedir. Tespit edilebilen ilk manzum kısas-ı enbiyâ ise Hindî Mahmud (ö. 987/1579) tarafından kaleme alınmış olup 7867 beyitten oluşmaktadır. Eserde mensur kısımlar da bulunmaktadır. Ahmet Cevdet Paşa'nın (ö. 1313/1895) *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ* adlı mensur eseri söyleyiş güzelliği, akıcı ve anlaşılır bir Türkçeyle yazılması sebebiyle şöhret bulmuştur. Eserde Hz. Peygamber ayrıntılı bir şekilde anlatılmasına karşın diğer peygamberlerden kısaca bahsedilmiştir. Örneğine nadir rastlanan manzum kısas-ı enbiyâlardan biri de Osmanlının son dönem âlimlerinden Manastırlı Mehmed Rıfat (ö. 1325/1907) tarafından çocuklar için yazılan *Tuhfetü'l-İslâm* adlı mesnevidir.

Kısas-ı enbiyâ yazma geleneği canlılığını kaybetmemiştir. Bu gelenek çeşitli dergi ve gazetelerde, müstakil kitaplar hâlinde günümüzde de devam etmektedir. Bütün peygamberleri konu alan kısas-ı enbiyâlar dışında bazı peygamber kıssalarını işleyen mensur ve manzum eserler de bulunmaktadır. Türk İslâm edebiyatı dairesinde değerlendirilebilecek birçok türde doğrudan veya dolaylı olarak peygamberlere, Kur'ân'daki kıssalara temas edilmiş, okuyucuya ibretli manzaralar sunulmuştur.

Öneri: Maddeyi hazırlarken yararlandığımız kaynaklar şunlardır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmak isteyenler, zikredilen kaynaklara müracaat edebilirler: Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ* (Dersaadet: Kanaat Matbaası, 1331), 3-4; İshak Taşdelen, *Peygamber Kıssalarının Klasik Türk Şiirine Yansımaları* (Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 79-97; *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009); M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 1-23; M. Süreyya Şahin, "Kısas-ı Enbiyâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Temmuz 2024); Nizam Bozkurt, "Dörtlüklerle Peygamberler Tarihi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 28 (2003), 193-210; Şeyma Benli, Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin Mir'âtu's-Safâ'sı (Tenkitli Metin-İnceleme) (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 1-7.

3.6.1. Hindî Mahmud'un (ö. 987/ 1579'dan sonra?) *Ḳışaṣ-ı Enbiyā'* Adlı Eserinin Hz. Musa Kıssası Bölümünden

3.6.1.1. Osmanlı Türkçesi [1]

رب ارنی انظر الیك

جمالك كورمك استرم الهی — كه باش كوزيله كورم پادشاهی

دميش رحمان ای موسی كوره مرسين — كوريجك سن انكا هيچ دوبمرسين

قال لن ترانی

بنی كورن ضاغ اولمز اول دم اولور — جهان تركن بولنلر بنی بولسور

بيورمش طاغ غاغی طاش اوزره اولور — فرشتهلره الله امر قيلمش

بيورمش طاغ غاغی طاش اوزره اولور — بنم عبر توبه نظر قيلوب دور

موسی لم اوزره طاش اوزره اولور — فرشتهلره الله امر قيلمش

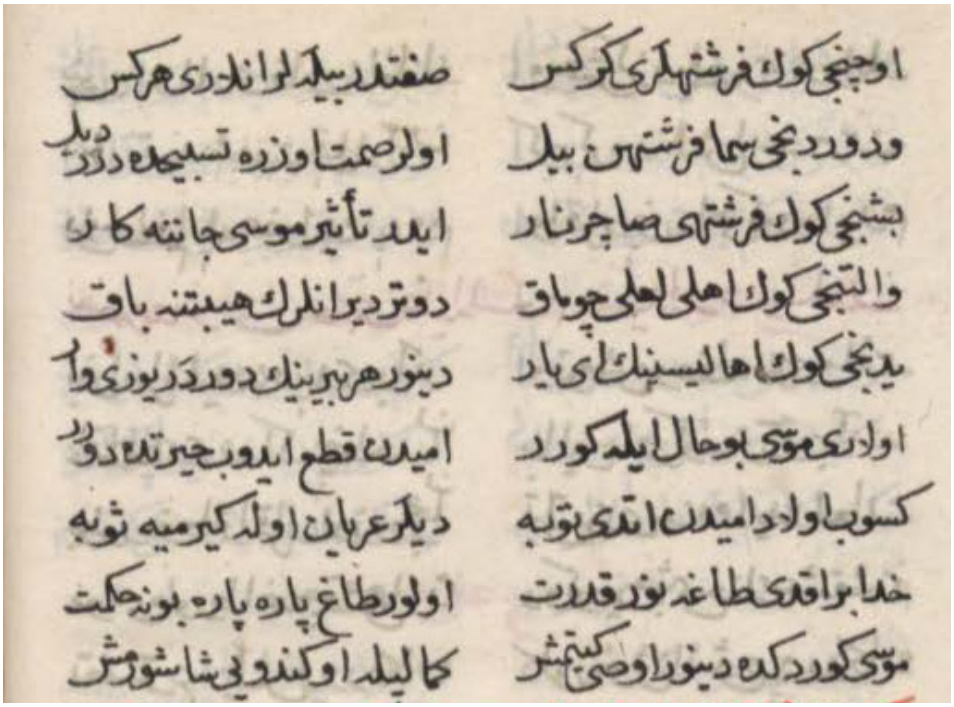
قوكوز موسی يه وارك كورينك — كركدر اول اوله آدمی سوزينك

كورر موسی كورلدی قوپدی محكم — موسی هوز قوبا ودمده اولدی آيكم

باشين صالوب اشاغه اولدی نادم — دميش ارزوی ديدارا يتميديم

كلورا يكنجی كوك فرشته سی هپ — اولرا رسلان صفت حيوانی مذهب

[1] Hindî Mahmud, *Kısas-ı Enbiyâ* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, TY1417), 139a-139b.

3.6.1.2. Çeviriyazı

<Mefā ʿīlün-Mefā ʿīlün-Fe ʿūlün> [2]

رَبِّ اَرِنـــــی اَنْـظُـــرْ اِلَـیْـكَ [3]

5337. Cemālüŋ görmek isterem İlāhī
Ki baş göz-ile görem pādişāhı

5338. Dimiş Raḥmān i Mūsā göremezsin
Göricek sen aŋa hīç döyemezsin

قَـــــالَ لَـــــن تَـــــرَانِـــــي [4]

5339. Beni gören saġ olmaz ol dem ölür
Cihān terkin [uranlar] [5] beni bulur

5340. Buyurmış ṭaġdaġı ṭaş üzre <durmış>
Feriştehlere Allāh emr ḳılmış

---

[2] Bazı beyitlerde farklı vezinler kullanıldığı gibi veznin aksadığı yerler de söz konusudur.

[3] el-A'râf 7/143. ayetten nakıs iktibastır: "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım."

[4] el-A'râf 7/143. ayetten nakıs iktibastır: "(Allah da), 'Beni (dünyada) katiyen göremezsin.' dedi."

[5] Metinde bağlama pek uygun düşmeyen "bulanlar" şeklinde yazılmıştır.

5341. Buyurmış ṭaġdaġı ṭaş üzre otur
Benüm ʿibretüme naẓar ḳılup dur

5342. Mūsā emr üzre ṭaş üzre oṭurmış
Feriştehlere Allāh emr ḳılmış

5343. Ḳamuŋuz Mūsā'ya varuŋ görinüŋ
Gerekdir ol ola eri sözinüŋ

5344. Görür Mūsā gürüldi kopdı muḥkem
Mūsā ḳorḳup o demde oldı ebkem

5345. Başın ṣalup aşaġa oldı nādim
Dimiş ārzū-yı dīdār itmeyeydim

5346. Gelür ikinci gök feriştesi hep
Olar arslan-ṣıfat ḥayvānī meẕheb

5347. Üçünci gök feriştehleri kerkes
Ṣıfatdur bileler anları herkes

5348. Vü dördünci semā feriştehin bil
Olar ṣamt üzre tesbīḥde durur dil

5349. Beşinci gök feriştehi ṣaçar nār
İder teʾṣīr Mūsā cānına kār

5350. Vü altıncı gök ehli laʿlī çomaḳ
Dutar dir anlaruŋ heybetine baḳ

5351. Yedinci gök ahālīsinüŋ iy yār
Dinür her birinüŋ dörder yüzi var

5352. Oları Mūsā bu ḥāl ile görür
Ümīdin ḳaṭʿ idüp ḥayretde durur

5353. Kesüp evlād ümīdin itdi tevbe
Diler ʿüryān ola girmeye ṣevbe

5354. Ḫudā bıraḳdı ṭaġa nūr-ı ḳudret
Olur ṭaġ pāre pāre bu ne ḥikmet

5355. Mūsā gördükde dinür uṣı gitmiş
Kemāliyle o kendüyi ṣaşurmış

3.6.1.3. Şaire Dair: Hindî Mahmud Kimdir?

Hindî Mahmud, 919/1513-1514'de Afyon'da doğmuştur. Oldukça zorlu bir hayat geçirmiş olan Hindî Mahmud, Osmanlı topraklarının birçok yerinde görev yapmıştır. Altmış yaşındayken İnebahtı Deniz Savaşı'nda esir düşmüş, 1575'te III. Murad'ın gayretiyle esaretten kurtulmuştur. *Sergüzeştnâme* adlı eserinde esaret yıllarını anlatmıştır. *Kısas-ı Enbiyâ*'yı da ömrünün sonlarına doğru kaleme almıştır. Arif, kamil, âlim, fazıl biri olarak tanınan müellifin vefat tarihi tam olarak bilinmemektedir. Eserlerinden hareketle onun Arapça ve Farsçayı iyi derecede bildiği söylenebilir. İlk önce Hamdî mahlasını kullanan müellif II. Selîm'in arzusuyla ve muhtemelen esmerliği nedeniyle "Hindî" mahlasını almıştır.

Hindî Mahmud'un *Sergüzeştnâme* ve *Kısas-ı Enbiyâ* adlı iki eseri bilinmektedir. Hindî'nin eserlerinde mahallî unsurlara müracaat ettiği, Türkçe söyleyişi esas aldığı ve döneminin dilini edebî bir tarzda yansıtmayı başardığı söylenebilir.

Öneri: Müellifin gerek hayatı gerekse eserleri hakkında detaylı bilgi için bakınız: Hindî Mahmûd, *Kısas-ı Enbiyâ Peygamber Kıssaları*, nşr. Ahmet Karataş (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 23-40; Hindî Mahmûd, *Sergüzeştnâme-i Hindî Mahmûd: İnebahtı Gâzîsi Hindî Mahmûd ve Esâret Hâtıraları*, nşr. Ahmet Karataş (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 3-32.

3.6.1.4. Nazım Şekli ve Kafiye Türü

Kısas-ı enbiyâ türündeki eserler genellikle mensur olarak kaleme alınmıştır. Ancak burada olduğu gibi türün, az sayıda manzum örneği de bulunmaktadır. Hindî Mahmud (ö. 987/1579) tarafından 7867 beyit hâlinde yazılan, yer yer mensur bölümler barındıran *Kısas-ı Enbiyâ* bu nadir manzum eser örneklerinden biridir.

Kısas-ı Enbiyâ'da çeşitli bölümlerde farklı vezinler kullanılmasına rağmen mesnevi kısmının vezni, hezec bahrinden *Mefāʿīlün-Mefāʿīlün-Feʿūlün*'dür. Mesnevi nazım şeklinde her beyit kendi içinde kafiyeli olup genellikle hikâye tarzındaki manzumeler ve uzun eserler mesnevi şekliyle yazılır. Her beytin kendi içinde kafiyeli olması, genellikle kısa vezinlerin tercih edilmesi bu nazım şekliyle uzun manzumeler kaleme alınmasını kolaylaştırmıştır.

Mesnevi şeklinde kaleme alınan bu eserde birden çok kafiye türü kullanılmıştır. Bazı beyitlerdeki kafiye çeşitlerine dikkatinizi çekip bu hususta detaylı bilgi için kitabımızın "tevhîd" maddesindeki ilgili kısma nazar-ı dikkatinizi çevirmenizi tavsiye edeceğiz.[6] 5337. beyitte "ilāh" ve "pādişāh" kelimelerinde kafiye-i mürdefe, 5355.

[6] Kenan Mermer, "Tevhîd", *Manzûm Dinî Edebî Türler (Metin ve Şerh)*, Ed. Mermer, Kenan- Kocatürk Olcay, (İstanbul: DBY Yayınları, 2025), 22-25.

beyitte "baḳ" ve "esbaḳ" kelimelerinde kafiye-i mücerrede, 5361. beyitte fevāid ve şāhid kelimelerinde ise kafiye-i müessese bulunmaktadır.

Öneri: Bu konuda ayrıntılı okuma yapmak isteyenler için bakınız: Ahmet Kartal, *Doğunun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevi* (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2014), 79-224; Âmil Çelebioğlu, *Türk Mesnevi Edebiyatı* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1999), 21-28; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002), 167-201; Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013), 129-302; M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belagat ve Biçim-Ölçü-Kafiye* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019), 571-591.

3.6.1.5. Şerh

5337. Beyit: Allahım! Dünya gözüyle (bütün yaratılmışların) padişahı (olan) seni, cemalini görmek isterim.

Kur'ân'da Hz. Musa'dan birçok surede bahsedilmektedir. Mesnevinin bu bölümünde A'raf Suresi 7/143. ayet konu edilmiştir: "*Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım." dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi, dağa tecellî edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, "Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim.*" dedi.

Beyitte ayetin ilk kısımlarına telmih bulunmaktadır. Allah, meleklere olan kelamı gibi aracısız fakat perde arkasından Hz. Musa'yla konuşmuştu. Hz. Musa ilahi kelamı her yönden işitiyordu. Allah'ın kelamının işitilmesi yaratılmışların konuşmalarının işitilmesi gibi değildi. Allah Hz. Musa'yı perde arkasından ama doğrudan doğruya kelamına muhatap kılıp mutlu edince, Allah kelamının şevk ve neşesiyle Hz. Musa Allah'ı görmeyi gönülden arzuladı. Bu coşkunluk hâli ile de, *"Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım." dedi.* Bu isteme hâli bazı mutasavvıflara göre "sekr" hâlindeyken, kendini kaybetme durumunda gerçekleşmiştir. Devamında Allah'ın dağa tecelli etmesi ve dağın parçalanması durumu da "fenâ" kavramına işaret etmektedir. Mutasavvıflar, Hz. Musa'nın ayıldıktan sonra yaşadığı rahatlama hâlini "nefes" şeklinde ifade ederler. Bu, salikin yaşadığı derin tasavvufi hâlin hafiflemesi sonucunda duyulan ferahlık ve gaybdan gelen latifeler ile kalplerin rahatlaması hâlidir.

Şairlerimiz de Allah'ın dağa tecellisini ve Musa kıssasını farklı şekillerde işlemişlerdir. Mesela Nev'î (ö. 1599/1007) aşağıdaki beytinde, Allah'ın nurunun her gönle

farklı şekillerde, boyutlarda tecelli ettiğini, fakat irfanın sırlı odalarına girebilen ariflerin bunu idrak edip teselli bulacağını anlatmaktadır:

Her dile bir vech ile kılmış tecellâ nûr-ı Hak
Mahrem-i 'irfan olan tuymış tesellâ semtini Nev'î (G. 498/4)

Nâbî (ö. 1124/1712) ise, "İdrak aynanı Allah'tan gayrı her şeyden, masivadan pak eyle (çünkü) kirli, pis eve hiç misafir gelir mi, buyur edilir mi?" demektedir:

Ayine-i idrâküni pâk eyle sivâdan
Mihmân mı gelür hâne-i nâ-pâke hicab et (G.29/4)

Bu sebeple masivadan pak olmamış gönle de Allah tecelli etmez. Süheylî (ö. 1043/1633-34?) bu duruma işaret ederek Tur dağındaki Musa gibi kalbini tozdan, pislikten arındırdığını böylece Allah'ın nurunun tecellisine layık bir hâle gönlünü getirdiğini söylemektedir:

Derûnı pâk idüp gerd-i kederden Tûr-ı Mûsâveş
Tecellîgâh-ı nûr-ı zât-ı pâk-i kibriyâ olduk Süheylî (G. 161/3)

5338-5339. Beyit: Rahmân demiş: "Ey Musa göremezsin! Şayet görürsen ona hiç dayanamaz, tahammül edemezsin. Beni gören sağ kalamaz, o anda ölür. Dünya hayatını terk edenler, dünyadan vazgeçenler beni bulur.

Ayetin manzum olarak ifadesi bu beyitlerde birtakım unsurlar da eklenerek devam etmektedir. Hz. Musa Allah'tan perdeyi kaldırması, bizzat tecelli etmesi ve didarını görmeyi nasip etmesi için yalvarmıştır. Allah Hz. Musa'ya kendisini göremeyeceğini, görmesi hâlinde de dayanamayacağını söylemiştir. Allah'ı görenler buna dayanamaz ve oracıkta canlarını teslim ederler. Hatta Allah, zatındaki bütün azamet ve mutlak kudreti ile değil, azamet ve kudretinden bir pırıltı zuhuruyla dağa tecelli etmesi neticesinde dağ un ufak olup yerle bir hâle gelmiştir. Musa da şiddetle baygın düşmüş, söz konusu bu tecelli ile Musa dayanamayıp yere yığılmıştır. Musa'nın dağ aracılığıyla olan bir izafi tecelliye bile dayanamamasından hareketle tam ve mutlak bir tecelli hâlinde bütün dünyanın ve muhtemelen bütün kâinatın bir anda yok olacağı sonucuna varılabilir. Bu sebeple insanın ve kâinatın mutlak bir tecelliyi kaldıramayacağı ifade edilmiştir. "Göremezsin!" buyurulmasının esas hikmeti de burada yatmaktadır. Buradan hareketle ahirette Allah'ın temaşa edilemeyeceği çıkarılmamalıdır. İnsan, içinde bulunduğu şartlar ve hâlihazırdaki durumuyla Allah'ın tecellisini kaldıramayacaktır. Ama cennetteki şartlar ve insanın durumu ise farklı olacaktır. Bu dünyada Allah'ın tecellisine mazhar olmanın tek yolu kalbi pak edip Rabb'in gönle tecellisini ummaktır. Allah da gönle tecelli edince âşık başka bir şeye ihtiyaç hissetmez hâle gelir. Âşık Çelebi (ö. 979/1572) de aşağıdaki beytinde, tecelli nurlarıyla gönlünün Tur dağına döndüğünü, bu sebeple âlemi aydınlatan güneşe ihtiyaç duymadığını, derununun gerçek güneşin ziyasıyla pürnur hâle geldiğini ifade etmektedir:

Gönül nûr-ı tecellî ile 'Âşık Tûra dönmişdür
Fürûg-ı âfitâb-ı 'âlem-ârâdan ferâğum var (G. 83-6)

5340-5343. Beyitler: (Allah) buyurmuş, "Taşın üzerine otur, birazdan yaşanacak hadiselere (benim yarattıklarıma ve yapacaklarıma) ibretle nazar et! Musa bu emrin ardından taşın üzerine oturmuştu. Allah, meleklere şöyle emretti: "Hepiniz Musa'ya gidip görünün, onun sözünün eri olması gerekir.

5344-5345. Beyitler: Musa kuvvetli bir gürültü koptuğunu farketti. (Bundan dolayı) Musa korktu birdenbire Musa'nın sesi soluğu kesildi. Başı önüne düştü, pişman oldu. (Keşke) Allah'ın cemalini görmeyi arzulamasaydım, dedi.

İlgili ayette geçen Allah'ın tecelli etmesiyle dağın parça parça olması esnasında Hz. Musa'nın yaşadığı korku ve şaşkınlık hâli beyitlerde anlatılmaktadır. Hz. Musa Allah'ı görmek istemiş ama tecelli neticesindeki tesirleri onun bir şok yaşamasına sebep olmuştur. Bu durum kendisinin nedametine sebep olmuş, keşke bu arzumu dile getirmeseydim, diye pişmanlığını ifade etmiştir.

5346-5353. Beyitler: İkinci gökte bulunan meleklerin hepsi geldi. Bu melekler arslana benziyorlardı. Üçüncü gökteki melekler de akbaba gibiydi. Dördüncü gökte bulunan melekler ise tam bir sessizlik içinde sadece Allah'ı tesbih etmekteydiler. Beşinci gökteki ateş saçan melekler, Musa'nın canına tesir etmekteydi. Altıncı gökte bulunan meleklerin ise ellerinde kırmızı renkli gürzler vardı. Yedinci gökte ise her biri dört yüze sahip melekler bulunmaktaydı. Hz. Musa, bütün gök ehlini bu vaziyette görünce hayretler içinde kalmıştı.

5354-5355. Beyitler: Allah dağa kudret nurunu bıraktı, yansıttı. (O anda) dağ, paramparça oldu, bu ne hikmetli (kudretli, sırlı, dehşete düşürücü) bir şey! (Bu hadise neticesinde) Musa görüldüğü vakit tam anlamıyla aklını yitirdiği, kendini kaybettiği, şaşkınlık içinde kalakaldığı düşünülür, anlaşılırdı.

Öneri: Bu bölümle ilgili faydalanılan kaynaklar ve okuma önerisi şöyledir: Abdullah Eren, "Klasik Türk Şiirinde Tasavvufî Açıdan Tûr-i Sînâ", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 4 (Ağustos 2018), 197-210. M. Hamdi Yazır [Elmalılı], *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, 2000), 127-130, Mahmud Esad Erkaya, "Kur'ân Kıssaları Bağlamında Hz. Musa ile İlişkilendirilen Bazı Tasavvuf Kavramları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, 41 (2015), 1342-1353.

3.6.1.6. LÜGATÇE

ārzū-yı dīdār: Tecelli ve mutlak sevgiliyi görme arzusu
cihān terkin urmaḳ: Dünyadan vaz geçmek, varlığını Allah yolunda feda etmek
dem: Zaman, ân, vakit
döymek: Tahammül etmek, dayanmak
ebkem: Dilsiz, lâl
ferişteh/ferişte: Melek
i: Ey, nida ifadesi, (iy-ey-i)
ḳamu: Bütün, hep, herkes
muḥkem: Dayanıklı, sağlam
nādim olmaḳ: Pişman olmak
nār: Ateş
pādişāh: Sultan, hükümdar, (metin bağlamında) Allah
pāre pāre: Parça parça
şamt: Sessizlik
şevb: Elbise, libas, kıyafet
ṭaġdaġı: Dağdaki
uş: Akıl, zihin, şuur
ʿüryān olmaḳ: Çıplak olmak, soyunmak

3.6.2. Manastırlı Mehmed Rıfat'ın (ö. 1325/1907) *Tuḥfetü'l-İslām* Adlı Eserinden Yūnus ʿAleyhi's-selām[7]

3.6.2.1. Osmanlı Türkçesi

حضرت يونس عليه السلام

دولت آثوره اقدمجه جناب كبريا — بر نبی ارسالی كورمش ايدی چونكه سزا
سبط بنياميندن يونس ايدی لايق اكا — ايلدی توراتك احكاميله مبعوث اول يكا
نينوايه واردقده يونس ايلدی تلقين دين — خلقی توحيده چكوب كوستردی برراه مبين
بت پرستاولمش ايدی اماوخلق چوقدنبری — قارشی كلدی جمله سی كوش ايتمدی پيغمبری
حضرت يونس عذاب حقله تهديد ايلدی — قورقدی آنلر عناد وكفری تزيد ايلدی
چونكه مأيوس اولدی حدتله چقوب كيتدی همان — دجلهيه واردی كمی يه بندی يونس اول زمان
اول زمان يول المدی طوردی سفينه ناكهان — آتديلر اول حضرتی آمه كمی خلقی او ان
چونكه آمه دوشدی يونس برباليق يوتدی انی — كيردی ماهی بطنه اينجمدی هيچ برياني
رخصت باری تعالی اولمنجه برزمان — خود بخود اخر يره كيتمز ايدی پيغمبران
كيتدی بی رخصت انكچون دوشدی يونس دردلره — صكره دن پك چوق ندامت كلدی اول پيغمبره
توبه استغفار ايدوب يالواردی حقه خيلی دم — توبه سی مقبول حق اولدی اكا قيلدی كرم
ساحله كلدی باليق آتدی اوذاتی بريكا — حق تعالی ويردی صحت عافيت اول دم اكا
ينوادن يونس چيقمجه اولدی انده روبنا — اوبله برمظلم هواكم دوندی زندانه اوجا
قورقدی اثوريلر اندن قوشديلر اول حضرته — پولمنجه خانه سنده دوشديلر بردهشته
خارج شهره چقوب يونس ديو باغرشديلر — توبه استغفار ايدوب الله ديو چاغرشديلر
حق تعالی يونسی كوندردی انلردن يكا — لطف حقله قالمدی كيتدی او دهشتلی بلا
يونسه انلر اوساعت بردن ايمان ايتديلر — حكم تورات اوزره چوق ييل راه حقه كيتديلر
خيلی مدت صكره اما ايتدی انلر ارتداد — اول سببدن كيتدی بربرالرندن هربلاد
اكديلر الك صكره اهل بابله انلرده سر — منقرض اولدی اودولت قالمدی هيچ بر اثر

3.6.2.2. Çeviriyazı

<*Fā ʿilātün-Fā ʿilātün-Fā ʿilātün-Fā ʿilün*>

1. Devlet-i Āṣūr'a aḳdemce Cenāb-ı Kibriyā
   Bir nebī irsālini görmüş idi çünki sezā

2. Sıbṭ-ı Bünyāmīn'den Yūnus idi lāyıḳ aŋa
   Eyledi Tevrāt'ıŋ aḥkāmıyla meb ʿūṯ ol yaŋa

[7] Manastırlı Mehmed Rıfat, *Tuhfetü'l-İslâm* (Şam: Suriye Vilayet Matbaası, 1315), 27.

3. Ninva'ya vardıḳda Yūnus eyledi telḳīn-i dīn
Ḫalḳı tevḥīde çeküp gösterdi bir rāh-ı mübīn

4. Büt-perest olmış idi ammā o ḫalḳ çoḳdan beri
Ḳarşı geldi cümlesi gūş itmedi Peyġamber'i

5. Ḥażret-i Yūnus ʿaẕāb-ı Ḥaḳ'la tehdīd eyledi
Ḳorḳmadı anlar ʿinād u küfri tezyīd eyledi

6. Çünki meʾyūs oldı ḥiddetle çıkup gitdi hemān
Dicle'ye vardı gemiye bindi Yūnus ol zamān

7. Ol zamān yol almadı ṭurdı sefīne nāgehān
Atdılar ol Ḥażret'i āba gemi ḫalḳı o ān

8. Çünki āba düşdi Yūnus bir balıḳ yutdı anı
Girdi māhī baṭnına incinmedi hīç bir yanı

9. Ruḫṣat-ı Bārī Teʿālā olmayınca bir zamān
Ḫod-be-ḫod āḫir yere gitmez idi peyġamberān

10. Gitdi bī-ruḫṣat anınçün düşdi Yūnus derdlere
Soŋradan pek çok nedāmet geldi ol peyġambere

11. Tevbe istiġfār idüp yalvardı Ḥaḳḳ'a ḫayli dem
Tevbesi maḳbūl-i Ḥaḳ oldı aŋa ḳıldı kerem

12. Sāḥile geldi balıḳ atdı o ẕātı bir yaŋa
Hak Teʾālā virdi ṣıḥḥat ʿāfiyet ol dem aŋa

13. Ninva'dan Yūnus çıkınca oldı anda rū-nümā
Öyle bir muẓlim hevā kim döndi zindāna o cā

14. Ḳorḳdı Āṣūrīler andan ḳoşdılar ol Ḥażret'e
Bulmayınca ḫānesinde düşdiler bir dehşete

15. Ḫāric-i şehre çıkup Yūnus diyü baġrışdılar
Tevbe istiġfār idüp Allāh diyü çaġrışdılar

16. Ḥaḳ Teʿālā Yūnus'ı gönderdi anlardan yaŋa
Luṭf-ı Ḥaḳ'la ḳalmadı gitdi o dehşetli belā

17. Yūnus'a anlar o sāʿat birden īmān itdiler
Ḥükm-i Tevrāt üzre çoḳ yıl rāh-ı Ḥaḳḳ'a gitdiler

18. Ḫayli müddet soŋra ammā itdi anlar irtidād
Ol sebebden gitdi bir bir ellerinden her bilād

19. Egdiler eŋ soŋra ehl-i Bābil'e anlar da ser
Münḳariż oldı o devlet ḳalmadı hīçbir eŝer

3.6.2.3. Şaire Dair: Manastırlı Mehmed Rıfat Kimdir?

Manastırda doğan şair şiirlerinde "Rıfʿat mahlasını kullandı. Harbiye mektebinde öğrenim gördü. Mezun olduktan sonra hem Harbiye'de hem de Darüşşafaka'da dersler verdi. 93 Harbi'nde (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) görev alan Mehmed Rıfat İstanbul'a döndükten sonra Şam'a tayin edildi. Ardından Halep'e tayin edilen müellif orada vefat etmiştir.

Sayısı tam bilinmemekle beraber seksenden fazla eser kaleme aldığı söylenmektedir. Namık Kemal'i (1840-1888) üstat olarak kabul eden Rıfat'in askerlik mesleği kadar edipliğe de önem verdiği anlaşılmaktadır. Mehmed Rıfat, Osmanlıcılık düşüncesini savunmuş, eserlerinde bu hususu vurgulamıştır.

Öneri: Müellifin gerek hayatı gerekse eserleri hakkında detaylı bilgi için bakınız: Ahmet Bozdoğan, *Manastırlı Mehmet Rıfat ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara) 2001, 13-298; İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969), 3/1457-1461; Manastırlı Mehmed Rıfat, *Tuhfetü'l-İslâm* (Şam: Suriye Vilayet Matbaası, 1315), 27.

3.6.2.4. Nazım Şekli ve Kafiye Türü

Kısas-ı enbiyâ türündeki eserler genellikle mensur olarak kaleme alınmıştır. Ancak burada olduğu gibi türün az sayıda manzum örnekleri de bulunmaktadır. *Tuhfetü'l-İslâm* adlı eser, mesnevi nazım şekliyle ve remel bahrinden *Fāʿilātün-Fāʿilātün-Fāʿilātün-Fāʿilün* vezniyle yazılmıştır. Mesnevi nazım şeklinde her beyit kendi içinde kafiyelidir. Genellikle hikâye tarzındaki manzumeler ve uzun eserler mesnevi şekliyle yazılır. Her beytin kendi içinde kafiyeli olması, genellikle kısa vezinlerin tercih edilmesi bu nazım şekliyle uzun manzumeler kaleme alınmasını kolaylaştırmıştır. Bu eserde olduğu gibi dört tefʿileli vezinlerle yazılan mesneviler de bulunmaktadır. Mesnevi şeklinde kaleme alınan bu eserde birden çok kafiye türü kullanılmıştır. Bazı beyitlerdeki

kafiye çeşitlerine dikkatinizi çekip bu husuta detaylı bilgi için kitabımızın "tevhîd" maddesindeki ilgili kısma nazar-ı dikkatinizi çevirmenizi tavsiye edeceğiz. 1. beyitte "Kibriyâ" ve "sezâ", 11. beyitte "dem" ve "kerem", 19. beyitte "ser" ve "eser" kelimerinde kafiye-i mücerrede; 3. beyitte "dîn" ve "mübîn" kelimelerinde, 5. beyitte "tehdîd" ve "tezyîd" kelimelerinde kafiye-i mürdefe bulunmaktadır.

3.6.2.5. Şerh

1. Beyit: Allah evvelce Âsûr devletine bir peygamber göndermeyi uygun görmüştü.

Şair, Yunus Peygamber'in kıssasını on dokuz beyit hâlinde anlatmıştır. Tahkiye usulüyle yazılan manzumelerde genellikle şairler, sanatlı bir söyleyiş ortaya koymak yerine konuyu izah etmeye çalışırlar. Peygamber kıssalarının anlatımında Kur'ân temel kaynak alınmak üzere diğer dinlerden gelen rivayetler, israiliyata dair bilgiler de kullanılmaktadır. Kur'ân'da çeşitli ayetlerde Yunus Peygamber'den bahsedilmiştir. Ayrıca Kur'ân'ın onuncu suresi Yunus adını taşımaktadır. Bu surede Yunus Peygamber'in kavmi, azap bildirildikten sonra iman etmeleri sayesinde kurtulan tek kavim olarak anılır. Yunus Peygamber'den kendi adıyla En'âm Suresi 6/86, Nisâ Suresi 4/163, Sâffât Suresi 37/139, Yûnus Suresi 10/98. ayetlerde; Zünnûn adıyla Enbiyâ Suresi 21/87. ayette ve "sâhibü'l-hût" olarak da Kalem Suresi 68/48. ayette bahsedilir. Doğru yola sevkedilenlerden, âlemlere üstün kılınanlardan ve salihlerden olduğu (En'âm Suresi 6/86; Kalem Suresi 68/50) da ifade edilmektedir. Kur'ân'a göre Yunus Peygamber, kavmi kendisine inanmayınca kızgınlıkla kavminden uzaklaşmış, bir gemiye binmiş, bir kişinin gemiden atılması için kura çekilmesi neticesinde kaybedenlerden olmuş, denize atılmış ve kendisini bir balık yutmuştur (Sâffât Suresi 37/141-142; Enbiyâ Suresi 21/87 ve Sâffât Suresi 37/140). Ardından Yunus Peygamber pişmanlıkla dua etmiş ve balığın karnından kurtulmuştur; kavmi de iman ederek huzurlu bir hayata kavuşmuştur (Enbiyâ Suresi 21/87-88; Sâffât Suresi 37/143-144-145-146; Kalem Suresi 68/49-50). Peygamber Efendimiz de Yunus Peygamber hakkında, "Hiçbir insanın, 'Ben Yunus b. Mettâ'dan daha hayırlıyım' demesi uygun değildir." diye buyurmuştur. Mehmed Rıfat da Yunus Peygamber'i anlattığı beyitlerinde hem Kur'ân'dan hem de semavi kitaplardaki rivayetlerden ve İsrailiyattan faydalanmıştır.

2. Beyit: Yunus (peygamber olarak gönderilmek için) Bünyamin'in torunlarından en uygunuydu. O kavme Tevrat'ın hükümlerini tebliğ için gönderildi.

Bazı kaynaklar Yunus Peygamber'in soyunun, Hz. Yusuf'un öz kardeşi Bünyamin'e uzandığını ve Bünyamin'in torunlarından olduğunu söylemektedir. Bu beyit de zikredilen rivayet esas alınarak yazılmıştır. Yunus b. Metta' (Metta'ın oğlu Yunus) olarak bilinen Yunus Peygamber için Hz. İsa'yla ortak bir yönden bahsedilir. Hz. İsa'nın annesiyle anılması gibi (Meryem oğlu İsa) Metta'ın da Yunus'un annesi olduğu söylen-

miştir. Ancak bu durum zayıf bir rivayet olarak aktarılmıştır. Yunus Peygamber Hz. Musa'ya indirilen Tevrat'la hükmetmiştir.

3. Beyit: Yunus Ninova şehrine varınca dini tebliğ etmeye başladı. Halkı tevhîde çağırıp apaçık bir yolu onlara gösterdi.

Yunus Peygamber'in M.Ö. VIII. asırda İsrail kralı II. Yeroboam zamanında yaşamış olduğu, Musul civarındaki Ninova şehrine gönderildiği, Ninova kelimesinin ise antik çağlarda "balık şehri" anlamına geldiği kaynaklarda geçmektedir. Hz. Muhammed'in de Tâif'ten dönüşü sırasında Ninovalı bir köleye rastladığı ve, "Demek sen, salih bir adam olan Yunus b. Mettâ'nın diyarındansın." dediği rivayet edilmektedir. Onun Filistin'de doğduğu da farklı kaynaklarda geçmektedir. Mehmed Rıfat da Hz. Yunus'un tebliğ için Ninova'ya gönderildiğini ve halkı tevhîd dininine çağırdığını ifade etmektedir. Âl-i İmrân Suresi 3/19. ayete göre Allah katında tek din İslam'dır. Bütün peygamberler de İslam dinini, tevhîdi tebliğ etmekle görevlidir.

4. Beyit: Ama o halk çoktan putperest olmuştu ve peygamberin tebliğine kulak vermeyip ona karşı gelmişti.

Hz. Yunus'un tebliğ için görevlendirildiği Ninova halkı hak dini unutmuş, tevhitten uzaklaşmış ve şirke düşmüştür. Hz. Yunus da her peygamber gibi gönderildiği kavmini tevhîde davet etmiş, putlara tapmaktan uzaklaştırmaya çalışmıştır. Bütün peygamberler kavimlerini şirkten men etmişler ve tek din olan İslam'a yöneltmişlerdir. Ama kavmi Hz. Yunus'u dinlememiş ve tevhîde yönelmemiştir.

5. Beyit: Hz. Yunus (Ninova halkını) Allah'ın azabıyla tehdit etti; (ama) onlar (sakınmak yerine) korkmadan inatlarını ve küfürlerini artırdılar.

Her peygamberin yaşadığı şeyi Hz. Yunus da yaşamış, gönderildiği kavim azapla tehdit edilmelerine rağmen inandıkları batıl yolda ısrar etmişlerdi. Kur'ân'ın bize verdiği bilgilere göre Yunus Peygamber ısrarla gönderildiği kavmi hak yola davet etmiş ama bir karşılık bulamamıştır.

6. Beyit: (Kavminden bir karşılık bulamayınca) Yunus Peygamber, ümitsiz bir şekilde hiddetle (Ninova'dan) uzaklaştı. Dicle'ye vardı ve gemiye bindi.

Yunus Peygamber kavminden karşılık bulamayınca ümitsizliğe kapılmıştır. Görevlendirildiği beldeye tebliğ için gitmiş ama halk iman etmeyince ve kendisi de büyük bir direnişle karşılaşınca o beldeden ayrılmıştır. Peygamberler maruz kaldıkları bütün zorluklara rağmen görevlerini ifa ederler. Saffat Suresi 37/140. ayette, "Hani o kaçıp yüklü gemiye binmişti." şeklinde Hz. Yunus'un beldeyi terk etmesi "kaçış" olarak ifade edilmektedir. Bu uzaklaşmanın sebebinin sabırsızlık olduğu söylenebilir. İleride gelecek olan 9 ve 10. beyitlerde de şair Hz. Yunus'un izinsiz bir şekilde, kendi başına hareket etmesini balığın karnına hapsedilme sebebi

olarak göstermektedir. Kur'ân'da Hz. Peygamber'e hitaben Kalem Suresi 68/48. ayette, "Sen, Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yunus) gibi olma." denilerek Hz. Peygamber'in Hz. Yunus gibi sabırsız davranmaması öğütlenmektedir. Mehmed Rıfat da Hz. Yunus'un me'yus olması sebebiyle kavminden kaçıp Dicle'de gemiye bindiğini söylemektedir. Yunus Peygamber'in nerede gemiye bindiğine dair de farklı rivayetler mevcuttur.

7. Beyit: (Hz. Yunus bindiği) vakit gemi ansızın durdu, yol almadı. Gemidekiler de o Hazreti (Yunus Peygamber'i) o anda (denize) attılar.

Yunus Peygamber gemiye binince geminin hareketsiz kalıp ilerlemediği ya da fırtınaya yakalandığıyla ilgili iki farklı rivayet bulunmaktadır. Mehmed Rıfat, geminin denizde kalakaldığını söylemekte, hareket edememesinin insanlar tarafından uğursuzluğa yorulduğunu ifade etmektedir. Hadisenin devamında gemicilerin, "Burada ya isyankâr biri ya da bir köle var." diyerek bu tip bir belayla karşılaştıklarında kura çektiklerini ve kurada çıkan kişinin de denize atıldığını, bu durumun geminin batmasından hayırlı olacağını ifade ettikleri çeşitli rivayetlerde zikredilmektedir. Çekilen üç kurada da Hz. Yunus'un adı çıkmış, böylece Yunus denize atılmıştır.

8. Beyit: Yunus suya düşünce onu bir balık yuttu. Balığın karnına girdi (ve) hiçbir yanı incinmedi.

Saffat Suresi 37/142-143 ve 144. ayetlerde, *"Böylece, Yûnus kendini kınayıp dururken balık onu yuttu. Eğer o, Allah'ı tespih edip yüceltenlerden olmasaydı, mutlaka insanların diriltileceği güne kadar balığın karnında kalırdı."* denilmektedir. Bu ayetlerde açıkça Yunus Peygamber'in balığın karnında kaldığı, sonra Allah'ı tespih edip yücelttiği için de buradan kurtarıldığı ifade edilmektedir. Aşağıdaki beyitlerde de izah edileceği gibi başka ayetlerde Allah Yunus'u niçin sahil-i selamete kavuşturduğunu söylemektedir.

9-10. Beyitler: Her şeyi takdir ettiği şekle uygun olarak yaratan yüce Allah'ın izni**,** müsaadesi olmadan peygamberler kendi başlarına hareket ederek izinsiz bir şekilde başka yere gitmezlerdi. Yunus izinsiz bir şekilde gittiği için dertlere düştü. Sonradan da (bu duruma) çok pişman oldu.

Hz. Yunus'un Enbiya Suresi 21/87. ayette kendisini "zâlim" olarak nitelemesinin sebebi, gücü yetmesine rağmen maruz kaldığı sıkıntılara sabretmeyip tebliğe devam etmemesi şeklinde yorumlanmaktadır. Şair de bu beyitlerde Allah'tan müsaade almadan, kendi başına hareket ettiği için Yunus Peygamber'in bu hâllere düştüğünü söylemektedir. Mehmed Rıfat'ın da söylediği gibi peygamberler sadece Allah'tan gelen emirleri yerine getirmekle ve ondan izinsiz hiçbir şey yapmamakla görevlidir.

11-12. Beyitler: (Yunus Peygamber) Uzunca zaman tevbe istiğfar ederek Hakk'a yalvardı. Tevbesi Allah tarafından kabul edildi (ve Allah) ona kerem kıldı. Balık sahile gelerek Yunus Peygamber'i bir yana attı. O zaman Hak Teâlâ ona sıhhat ve afiyet verdi.

Enbiya Suresi 21/87-88. ayetlerde bu durum şöyle anlatılmaktadır: *"Zünnûn'u da hatırla. Hani öfkelenerek (halkından ayrılıp) gitmişti de kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Derken karanlıklar içinde, 'Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni eksikliklerden uzak tutarım. Ben gerçekten (nefsine) zulmedenlerden oldum.' diye dua etti."* Böylece Hz. Yunus affedilmiş, sahile çıkarılmıştır. Saffat Suresi 143-144. ayetlerde de belirtildiği gibi eğer Yunus Peygamber Allah'ı bu şekilde tespih edip yüceltmeseydi insanların diriltileceği güne kadar balığın karnında kalacaktı. Yunus Peygamber'i karanlıktan kurtaran pişmanlığı ve hatasını itiraf ederek Allah'tan samimi bir şekilde af dilemesi olmuştur. Böylece Allah onu sahil-i selamete kavuşturmuştur.

13-14. Beyitler: Yunus Peygamber Ninova'dan çıkınca öyle bir karanlık hava ortaya çıktı ki o yer sanki zindana döndü. Âsurlular da korkarak Yunus Peygamber'e koştular. Onu evinde bulamayınca da dehşete düştüler.

Yunus Suresi 10/98. ayette Yunus Peygamber'in kavmine azap gönderilmediği şöyle anlatılmaktadır: *"Yûnus'un kavminden başka, keşke (azabı görmeden) iman edip imanı kendisine fayda veren bir tek memleket halkı olsaydı! (Yûnus'un kavmi) iman edince dünya hayatında (sürüklenebilecekleri) rezillik azabını onlardan uzaklaştırmış ve onları belli bir zamana kadar yararlandırmıştık."* Bazı tefsirlerde israiliyat kaynaklı olarak kavme azap gönderildiği sonrasında halkın davete icabet ettiği söylenmekte ise de bu durum doğru görünmemektedir. Bu beyitte de Ninova'ya azap edildiği söylenmemekte, sadece karanlık havanın bastırmasıyla halkın korkarak Hz. Yunus'a başvurmaları ifade edilmektedir. Halk gelecek azaptan korkmuş, yaptıklarından pişmanlık duyarak af dilemiş böylece huzura kavuşmuşlardır. Bu manzumede şairin ilk amacı sanatlı söyleyiş ortaya koymak değil konuyu mevzun bir şekilde anlatmaktır. Bu nedenle beyitlerde sanat endişesi ön planda değildir. Nadiren sanata başvuran şair on üçüncü beyitte karanlık havanın boğuk, basık ve dehşetli görüntüsünü okuyucuya daha iyi yansıtabilmek için mekanı zindana teşbih ederek anlatımına güç kazandırmıştır.

15-16-17. Beyitler: (Halk) şehrin dışına çıkıp Yunus diye bağrıştı, tevbe istiğfar ederek Allah diye çağrıştı. Yüce Allah onlara Yunus'u gönderdi. Allah'ın lutfuyla o dehşetli bela tümüyle yok oldu. Onlar da Yunus'a o anda iman ettiler. Uzun yıllar Tevrat'ın hükmü ile Allah yolunda ilerlediler.

On beşinci beyitte şair, halkın gökyüzündeki karartıdan ötürü nasıl dehşet içinde sağa sola kaçıştıklarını ve yalvararak dua ettiklerini canlı bir şekilde ifade etmiştir. Aslında bu durum insanın yapısında olan bir hadiseye temas etmekte, kişinin bir felaketle karşı karşıya kalmadan aklını başına almadığını ifade etmektedir. Yunus'un kavmi de peygamberlerinin sözlerine inanmamış, uyarıları kulak ardı etmiş ama felaketle yüz-

leşince Hz. Yunus'tan yardım istemişlerdir. Allah da lutfuyla muamelede bulunarak o kavme azap göndermemiştir. Artık Yunus'un kavmi de bu dehşetli hadiseden kendilerini kurtaran peygamberlerine iman ederek yıllarca Hak yolunda sebat etmiş, sorumlu oldukları kitabın hükümlerine uymuşlardır.

18-19. Beyitler: Çok zaman sonra bu kavim hak dini terk ederek doğru yoldan saptı. Bu sebeple de beldeleri bir bir ellerinden gitti. Sonunda Bâbillilere boyun eğdiler (ve) o devlet dağılıp yıkıldı, (onlardan geriye) hiçbir şey kalmadı.

Şair, Yunus Peygamber'in ardından kavminin yoldan çıktığını, bu sebeple yurtlarını kaybettiklerini ifade ediyor. Bu bilgiler israiliyat kaynaklı olup bazı tefsir kitaplarında da nakledilmektedir.

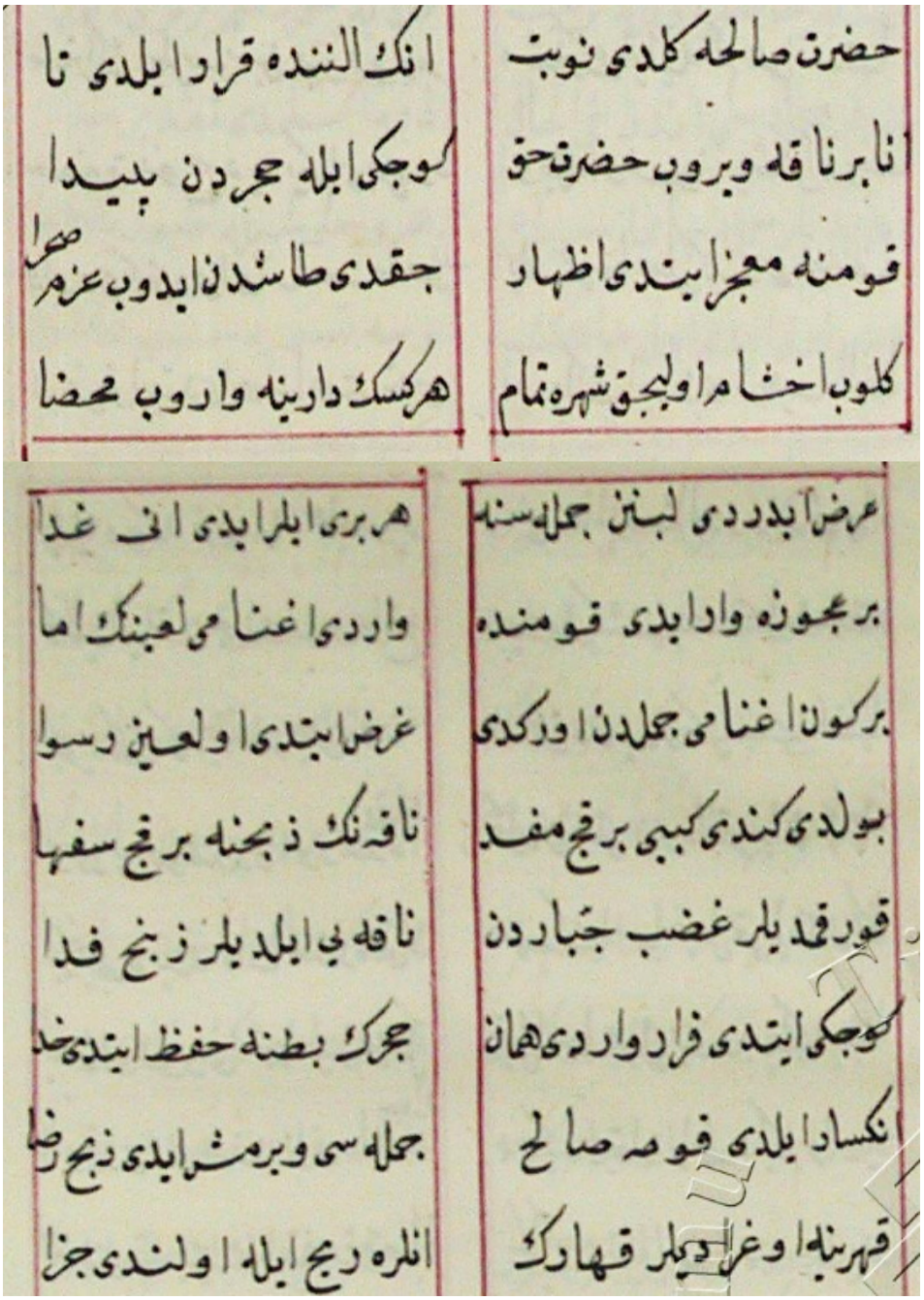
Öneri: Şerhle ilgili faydalanılan kaynaklar ve okuma önerisi: Ahmet Özdemir, *Vahiy Sürecinde Yûnus Peygamber Kıssası* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 1-43; Kadir Polater, "Kur'ân ve Kitâb-ı Mukaddes'e Göre Yûnus Kıssası", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/2 (2007), 133-161; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 271-301; M. Hamdi Yazır [Elmalılı], *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, 2000) 6/451-455.

3.6.2.6. LÜGATÇE

āb: Su
aḳdem: Evvelce, daha önce, öncede
baṭn: Karın
bilād: Beldeler, şehirler
bi-ruḫṣat: İzinsiz
büt-perest: Putperest, puta tapan
cā: Yer, mahal
gūş itmek: Dinlemek, kulak vermek
ḫāric-i şehr: Şehrin dışı, harici
ḫod-be-ḫod: Kendi başına, izin almadan.
irsāl: Gönderme
irtidād: Hak dini terk ederek doğru yoldan sapma
luṭf-ı Ḫaḳ: Allah'ın bağışı, ihsanı
māhī: Balık
maḳbūl-i Ḫaḳ: Allah tarafından kabul edilen
meʾyūs: Ümitsizliğe kapılmış, ümidini kaybetmiş
mebʿūṯ: Gönderilmiş
muẓlim: Karanlık
münḳariż: Dağılmış, yıkılmış, yok olmuş
nāgehān: Ansızın, birdenbire
nedāmet: Pişmanlık
Ninva-Ninova: Asur İmparatorluğunun başkenti olan şehir, günümüzde Irak'ta Musul'un yakınındaki bir bölgedir.
peyġamberān: Peygamberler
rāh: Yol
rāh-ı mübīn: Açık, aşikâr yol
Ruḫṣat-ı Bārī Teʿālā: Her şeyi takdir ettiği şekle uygun olarak yaratan yüce Allah'ın izni, müsaadesi
rū-nümā: Yüz gösteren, ortaya çıkan
sefīne: Gemi
ser: Baş, kafa
sezā: Uygun, yaraşır, layık
sıbṭ: Torun
telḳīn: Öğretme, bir fikri aşılama
tezyīd: Çoğaltma, artırma

3.6.3. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 3786 Numarada Kayıtlı Müellifi Bilinmeyen Manzum Bir *Ḳışaṣ-ı Enbiyā*'dan Hz. Salih Kıssası:

3.6.3.1. Osmanlı Türkçesi

3.6.3.2. Çeviriyazı

<Feʿilātün (Fāʿilātün)-Feʿilātün-Feʿilün (Faʿlün)>

398. Ḥażret-i Ṣāliḥ'e geldi nevbet
Anuŋ alnında ḳarār eyledi tā

399. Ana bir nāḳa virüp Ḥażret-i Ḥaḳ
Köçegi ile ḥacerden peydā

400. Ḳavmine muʿciz<e> itdi iẓhār
Çıḳdı ṭaşdan idüp ʿazm-i ṣaḥrā

401. Gelüp aḫşam olıcaḳ şehre tamām
Herkesüŋ dārına varup maḥżā

402. ʿArż iderdi lebenin cümlesine
Her biri eyler idi anı ġıdā

403. Bir ʿacūze var idi ḳavminde
Vardı aġnāmı laʿīnüŋ ammā

404. Bir gün aġnāmı cemelden ürkdi
Ġaraż itdi o laʿīn-i rüsvā

405. Buldı kendi gibi birḳaç müfsid
Nāḳanuŋ ẕebḥine birḳaç süfehā

406. Ḳorḳmadılar ġażab-ı Cebbār'dan
Nāḳayı eylediler ẕebḥ-i fedā

407. Köçegi itdi firār vardı hemān
Ḥacerüŋ baṭ<nı>na ḥıfẓ itdi Ḫudā

408. İnkisār eyledi ḳavme Ṣāliḥ
Cümlesi virmiş idi ẕebḥ<e> rıżā

409. Ḳahrına uġradılar Ḳahhār'uŋ
Anlara rīḥ ile olundı cezā

Öneri: Bu bölümle ilgili faydalanılan kaynaklar ve okuma önerisi şöyledir: Murat Keklik, "Manzum Bir Kısas-ı Enbiyâ", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 8/21 (2021), 217-245. *Kısas-ı Enbiyâ,* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 3786), 1b-21a.

3.6.3.3. Nazım Şekli ve Kafiye Türü

Kısas-ı enbiyâ türündeki eserlerin genellikle mensur olarak kaleme alındığını ifade etmiştik. Buraya aldığımız örnek, türün az sayıda manzum misallerinden biridir. 587 beyitten müteşekkil müellifi belli olmayan bu manzume, kaside nazım şekliyle ve remel bahrinden *Feʿilātün-Feʿilātün-Feʿilün* vezniyle yazılmıştır. Bütün eserde mısra sonlarında elif harfinin tekrarıyla -peyd**â**-sahr**â**-mahz**â**-gıd**â** örneklerinde olduğu gibi kafiye-i mücerrede kullanılmıştır. Osmanlı şiirinde kafiyenin kullanımıyla ilgili detaylı bilgi için kitabımızın "tevhîd" maddesine müracaat edilebilir.

3.6.3.4. Şerh

Toplam 587 beyitten oluşan *Kısas-ı Enbiyâ*'nın 398-409. beyitleri arasında, Semud kavmine gönderilen Hz. Salih'in kıssası anlatılmaktadır. A'râf Suresi 7/73 ve Neml Suresi 27/45. ayetlerde Hz. Salih'in Semud kavmine gönderildiği ve Semud'u doğru yola sevketmek için gösterdiği gayret anlatılmaktadır. Hz. Salih, Allah'ın verdiği nimetleri kavmine hatırlatmakta, Allah'a karşı gelmekten sakınmalarını öğütlemekte, yeryüzünde fesat çıkarmamalarını tebliğ etmektedir (el-A'râf 7/74; eş-Şuarâ 26/146-149).

Âd kavminden sonra gelişip güçlenen Semud kavmi başlangıçta tevhîd inancına sahipti; Allah'ın birliğine, peygambere ve ahiret gününe inanıyordu. Ancak zamanla Âd kavmi gibi putlara tapmaya ve peygamberleri yalanlamaya başladı. Bunun üzerine Allah tevhîd inancını öğretmesi için aralarından Salih'i peygamber olarak görevlendirdi. Hz. Salih kavmine kendilerine gönderilmiş güvenilir bir peygamber olduğunu, Allah'a kulluk etmeleri gerektiğini, O'ndan başka bir ilahın bulunmadığını, Allah'a karşı gelmekten sakınmaları gerektiğini ve kendisine itaat etmelerini, buna karşılık kendilerinden herhangi bir ücret talep etmediğini söyledi (eş-Şuarâ 26/142-152).

Kavminden az sayıda kişi Salih peygambere iman etmiş, geriye kalanlar onu yalancılıkla, büyülenmiş ve kendileri gibi sıradan bir insan olmakla itham etmişlerdi (Şuarâ Suresi 26/153-154). Ancak bir mucize getirmesi hâlinde kendisine inanacaklarını ifade eden kavmine Salih peygamber, mucize olarak dişi bir deve getirmiştir. Kaynakların aktardığına göre bu deve sert bir kayadan çıkmıştır. Kavmin içtiği su miktarının toplamı kadar su içen deve, içtiği kadar da süt verebilmektedir. Salih peygamber kavmine, su içme konusunda bir sıra takip etmelerini, deveye zarar vermemelerini, yoksa Allah'ın gazabına uğrayacaklarını (A'râf Suresi 7/73; Hûd Suresi 11/64, Şuarâ Suresi 26/155-156) tebliğ etmiştir. Ancak bu durumdan rahatsız olan müşrikler deveyi öldürme planları yapmaya başlamıştır. Kavmin içinden bozguncu dokuz kişi deveyi öldürmüş ve peygamberlerine meydan okumuşlardır (Neml Suresi 27/48, A'râf Suresi 7/77). Salih peygamber üç gün geçtikten sonra kendilerine azap geleceğini söylemesine rağmen kavmi tevbe etmemiş, dördüncü gün geldiğinde korkunç bir gürültü ve yıldırımların ardından gelen şiddetli bir sarsıntı ile helak olmuşlardır (A'râf Suresi 7/78, Hûd Suresi 11/65, Fussilet Suresi 41/17, Kamer Suresi 54/31).

Yukarıdaki beyitlerde de Kur'ân'da anlatılan kıssaya bazı ilaveler yapılarak Salih peygamber kıssası işlenmektedir. Beyitlere göre Hz. Salih'e bir kayadan çıkan dişi deve yavrusuyla birlikte mucize olarak verilmiştir. Her akşam deve, şehirdeki evleri dolaşmakta halka sütünden ikram etmektedir. Şehirde de koyunları olan yaşlı bir kadın vardır. Bir gün kadının koyunları, deveden ürkmüş, bunun üzerine yaşlı kadın, yandaşlarıyla anlaşarak deveyi öldürmek için sözleşmiştir. Allah'ın gazabından korkmayan bu lanetli topluluk deveyi kesmişler, devenin yavrusu da korkarak tekrar taşın içine sığınmış ve öldürülmekten kurtulmuştur. Salih peygamber bu hadiseye çok üzülmüş ve Allah da şiddetli bir rüzgâr göndererek halkı helak etmiştir.

Öneri: Bu bölümle ilgili faydalanılan kaynaklar ve okuma önerisi şöyledir: *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009); Ahmet Güç, "Sâlih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Temmuz 2024); H. İbrahim Bulut, "Sünnî Gelenekte Mûcize Kavramı ve Hz. Salih'in Deve Mûcizesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4, (2010), 137-150.

3.6.3.5. LÜGATÇE

ʿacūze: Yaşlı kadın
aġnām: Koyunlar
cemel: Deve
dār: Ev
ġaraż etmek: Kin duymak, kötü niyet beslemek
ḥacer: Taş
inkisār eylemek: Gücenip kırılmak
köçek-köşek: Deve yavrusu
laʿīn: Lanetli kimse
rīḥ: Rüzgâr
süfehā: Aşağılık kimseler
ẕebḥ: Kesme, boğazlama

3.6.4. KAYNAKÇA

Ahmed Cevdet Paşa. *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ.* Dersaadet: Kanaat Matbaası, 1331.

Benli, Şeyma. *Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin Mir'âtu's-Safâ'sı (Tenkitli Metin-İnceleme)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Bozdoğan, Ahmet. *Manastırlı Mehmet Rıfat ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001.

Bozkurt, Nizam. "Dörtlüklerle Peygamberler Tarihi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 28 (2003), 193-210.

Bulut, H. İbrahim. "Sünnî Gelenekte Mûcize Kavramı ve Hz. Salih'in Deve Mûcizesi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4, (2010), 137-150.

Çelebioğlu, Âmil. *Türk Mesnevi Edebiyat.* İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1999.

Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.

Eren, Abdullah. "Klasik Türk Şiirinde Tasavvufî Açıdan Tûr-i Sînâ". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 4 (Ağustos 2018), 197-210.

Erkaya, Mahmud Esad. "Kur'ân Kıssaları Bağlamında Hz. Mûsâ ile İlişkilendirilen Bazı Tasavvuf Kavramları". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, 41 (2015), 1342-1353.

Güç, Ahmet. "Sâlih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Temmuz 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/salih--peygamber

Hindî Mahmûd. *Sergüzeştnâme-i Hindî Mahmûd: İnebahtı Gâzîsi Hindî Mahmûd ve Esâret Hâtıraları*. nşr. Ahmet Karataş. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.

Hindî Mahmûd. *Kısas-ı Enbiyâ Peygamber Kıssaları*. nşr. Ahmet Karataş. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.

Hindî Mahmud. *Kısas-ı Enbiyâ*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, TY1417.

İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal. *Son Asır Türk Şairleri.* I-IV. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.

İpekten, Haluk. *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.

Kartal, Ahmet. *Doğunun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2014.

Keklik, Murat. "Manzum Bir Kısas-ı Enbiyâ". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 8/21 (2021), 217-245.

Kısas-ı Enbiyâ. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 3786, 1b-21a.

Köksal, M. Asım. *Peygamberler Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.

Manastırlı Mehmed Rıfat. *Tuhfetü'l-İslâm*. Şam: Suriye Vilayet Matbaası, 1315.

Mermer, Kenan. "Tevhîd mad.". *Manzûm Dinî Edebî Türler (Metin ve Şerh)*. ed. Kenan Mermer - Olcay Kocatürk. İstanbul: DBY Yayınları, 2025.

Özdemir, Ahmet. *Vahiy Sürecinde Yûnus Peygamber Kıssası.* Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Polater, Kadir. "Kur'ân ve Kitâb-ı Mukaddes'e Göre Yûnus Kıssası". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/2 (2007), 133-161.

Saraç, M. A. Yekta. *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belagat ve Biçim-Ölçü-Kafiye* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019), 571-591.

Şahin, M. Süreyya. "Kısas-ı Enbiyâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Temmuz 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/kisas-i-enbiya

Taşdelen, İshak. *Peygamber Kıssalarının Klasik Türk Şiirine Yansımaları*. Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Yazır, M. Hamdi [Elmalılı]. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Azim Dağıtım, 2000.